

VAIDOTAS PAKALNIŠKIS

Vilniaus universitetas

ŽEMAITIŠKUMAS NAUJOSIOS EUROPOS IR
GLOBALIZACIJOS KONTEKSTE

Analizuojant globalizacijos tarp žemaičių diskursą paaiškėja, kad Lietuvoje vartojama teoretikų postkolonialistų suformuluota globalizacijos samprata, akcentuojanti mozaikinių pasaulio modelių, t.y. kai bendrumas egzistuoja pripažįstant skirtumus. Šiame kontekste Lietuva gali būti traktuojama ir kaip postkolonijinė valstybė, turinti būdingų tokioms valstybėms bruožų, pirmiausia gynybinės pozicijos laikymąsi ir savo praeities romantizavimą bei „tautos“ idėjos suabsoliutinimą.

Šiuo metu Europoje vykstantys integracijos procesai formuoja naujo pobūdžio ir lygmens bendriją. Europa vis dažniau suprantama kaip vientisa *valstybė*. Įsivyravus globalizacijos, postkolonializmo bei multikultūralizmo teorijoms, konstruojamas ir specifiskas *Naujosios Europos* modelis. Naujoji Europa suprantama kaip ponacionalinis regionų junginys, kur svarbiausią reikšmę atlieka ne nacionalinės valstybės, o regioniniai vienetai, akcentuojamas tarpvalstybinių sienų išnykimas. Globalizacijos idėjų kontekste daugiakultūriškumas traktuojamas kaip ekonominio ir kultūrinio viešpatavimo kritika. Daugiakultūriškumas neigia vienos kultūros viešpatavimą ir pabrėžia visų kultūrų lygiavertiškumą bei unikalumą.

ĮVADAS. Vertinant eurointegracijos procesus, susiformuoja europiečių, taip pat ir žemaičių¹ skirtinga laikysena, kai atsiduriama tarsi tarp dviejų kraštutinių: orientuotis į *regionalizmą*, lokalinį savos kultūros propagavimą, suabsoliutinimą ir uždarumą ar tapti *globaliais* – pripažinti visų kultūrų lygiavertiškumą ir kartu akcentuoti savo išskirtinumą.

Svarbu nustatyti, kokias transformacijas patiria europiečių mentalitetas, tapatybė ir etninė savimonė pereinamajame laikotarpyje, kaip vienos visuomeninės politinės sistemos sugriuvimas ir kitos atsiradimas paveikia tapatybės, šiuo atveju žemaičių, kaitą. *Identiteto*, arba *tapatybės*, termi-

¹ Žemaičiai yra etnokultūrinė bendrija, kurią apibūdina *žemaitiškumas* ir kurios nariai save laiko ir vadina žemaičiais. *Žemaitiškumas* – tai etnokultūrinio identiteto kategorija, etnokultūrinis identitetas su būdingomis etninėmis – kalbos, kilmės, istorijos bei Žemaitijos kategorijomis ir su palaikomosiomis kultūrinėmis charakteristikomis, kaip apranga, maistas, architektūros stiliai, elgsenos, jausenos ir mąstysenos ypatumai, charakterio bruožai, papročiai, tradicijos ir pan. Kitaip sakant, žemaičiais šiame darbe laikomi visi, kurie yra *žemaitiškumo*, *žemaitiškojo identiteto* skleidėjai ir save vadina žemaičiais.

nu nusakoma mentaliteto kategorija, apibrėžianti tapatinimosi su kuria nors etnokultūrine/sociokultūrine grupe mechanizmus. Tapatybė – savęs suvokimas aplinkoje, kai savo ir savų santykio su kitu ir kitais nustatymas lemia ir atitinkamus elgesio modelius bei sukuria skirtingumo efektą.

Šiuolaikinis pasaulis išgyvena keletą transformacijų, kurios iš pagrindų keičia nusistovėjusią tvarką. Bipoliarinės pasaulio sistemos suirimas, žlugus sovietiniam blokui, atvėrė duris naujesiems Europos nacionalizams², tačiau tuo pačiu metu suaktyvėjo ir Europos integracijos procesai, artinantys visuomenę prie taip postkolonialistų geidžiamos „nacionalinių valstybių pabaigos“³. Pasaulyje vyksta perėjimo nuo bipoliarinės prie globalinės sistemos procesai, kas daro įtaką ir žmonių identitetų kaitai. Socialantropologė Kajsia Ekholm-Friedman savo veikale „Katastrofa ir kūrimas“⁴ aptaria, kokias transformacijas patiria kolektyviniai identitetai keičiantis sociopolitinėms sistemoms. K.Ekholm teigia, kad vienai sociopolitinei sistemai pasikeičiant kita susiformuoja visiškai naujos kokybės ir naujo pobūdžio identitetai⁵.

Pasauliniu mastu ryškėja ir kitokie procesai: per pastarąjį dešimtmetį skurstančių žmonių skaičius pasaulyje persirito per du trečdalius⁶ ir vis labiau ryškėja socialinės stratifikacijos lemiamos problemos bei įtampos. Kyla realus pavojus, kad „globalus“ pasaulis taps finansinio ir intelektualinio elito pasauliu, neturinčiu nieko bendra su absoliučia dauguma gyventojų – masėmis, kurioms globalizacija liks utopinis ir elitarinis diskursas⁷ bei turtuolių gyvenimo būdas⁸.

Lietuvoje identitetų krizė gyventojus ištiko sugriuvus planinei sovietinei ekonomikai, išnykus stabilumui, kai daugelis nesugebėjo prisitaikyti prie naujųjų judrių rinkos sąlygų. 1987–1991 m. naujai atsikūrus ir išsiskleidęs stiprus nacionalinis ir patriotinis Lietuvos gyventojų identitetas silpssta, kartais net plykstelėja nostalgijos Sovietų Sąjungai aspektas. Kita vertus, iškyla ir euroatlantinės integracijos poreikis. Pastebimas ir pačių Lietuvos gyventojų neigiamas šalies vertinimas. Pateikėjas žemaitis taip sakė: „nu kam ta Lietuva rekalinga – vagims i banditams. Paveiziek, keik pruo-

² Z. Bauman, *Globalization: The Human Consequences*, Polity Press, 1998, p. 61.

³ A. Appadurai, *Modernity at Large*, Minneapolis, 1996, p. 153.

⁴ K. Ekholm-Friedman, *The Catastrophe and Creation*, Harwood Academic Publishers, 1991, p. 58.

⁵ Ten pat, p. 54.

⁶ Z. Bauman, *Globalization*, p. 63.

⁷ Diskursas – tai kalbų, spaudinių, veikalų ir darbų visuma, atstovaujanti tam tikram fenomenui.

⁸ S. Gill, *Structural Change and Global Political Economy: Globalizing Elites and the Emerging World Order*, *Global Transformation: Challenges to the State System* / ed. By Y. Sakamoto, UN University Press, p. 182.

tingu žmuoniū iš tuos Lietuvoos biegs. A emigracėjė i neruoda, ka niekam anuos nerek. <...> rek arba Žemaitėjė sosikortė arba i Euruopa etė“⁹.

Šiuo straipsniu bandoma socialinės antropologijos požiūriu įvertinti, kokius pokyčius patiria sociokultūriniai Lietuvos gyventojų identitetai, veikiami globalizacijos¹⁰, regionalizacijos¹¹ ir vis didėjančios postnacionalizmo¹² ideologijos, ir kaip pasireiškia šių idėjų įtaka. Darbas paremtas autoriaus surinkta etnografinė medžiaga, dėl to galima kalbėti ne apie oficialias politikų suformuluotas nuostatas, o apie Lietuvos gyventojų sąmonėje susiformavusias sampratas ir orientacijas. Integracijos į Europos Sąjungą (toliau – ES) bei globalizacijos raiška aptariama pagal pateiktųjų nuomones.

Siekama atskleisti, kokią įtaką žemaičių judėjimui atsirasti ir *žemaitiškumui* kilti turėjo sovietinės sistemos suirimas ir visa posovietinė ideologija, atsižvelgiant į teiginį, kad Lietuvai būdingi tam tikri postkolonijinių valstybių bruožai. Kaip rašo David Scot, tokioms valstybėms „būdinga romantizuoti savo šalies istoriją, vaizduoti herojišką praeitį, priskirti sau išrinktosios tautos sampratą bei laikytis gynybinės pozicijos aplinkinių atžvilgiu“¹³. Kitaip sakant postkolonijinėms šalims būdinga maskuoti savo nepilnavertiškumą pasitelkiant sukonstruotas ir suabsoliutintas praeities kategorijas.

Autoriaus surinkta etnografinė medžiaga – tai duomenys, gauti atliekant apklausą pagal pusiau struktūrinį interviu metodą. 1999 m. vasario–kovo mėnesiais bei 2000 m. lapkričio–2001 m. balandžio mėnesiais atliktas tyrimas pagal laisvojo interviu metodą. 1999 m. apklausti 45 pateikėjai, iš kurių – 27 žemaičiai ir 18 gyventojų, kuriuos žemaičiai vadinama „aukštaičiais“. 2000–2001 m. apklausti 22 pateikėjai (15 naujų pateiktųjų ir 7 asmenys, apklausti pakartotinai, dėl to galima palyginti, kaip pasikeitė ar nepasikeitė pateiktųjų požiūris į žemaičius ir *žemaitiškumą*).

⁹ Etnografinė medžiaga tekste cituojama pagal tokį principą: pateikėjai žemaičiai cituojami žemaitiškai, nežemaičiai – bendrine lietuvių kalba. Prie kiekvieno pateikėjo nurodomas jo slapyvardis bei amžius. Žemaitiška rašyba pateikiama taip: visi ilgumą žymintys garsai yra pažymėti brūkšneliu virš ženklo, pvz., ĩ, ā, ū, ē. Atsisakoma ilgųjų ir nosinių bendrinės kalbos ženklų. Žemaitiškos citatos parengtos pagal profesoriaus, žemaičių kalbos specialisto Alekso Girdenio ir kalbininko Juozo Pabrėžos žemaitiškos kalbos patarimus. Žr. A.Girdenis, J. Pabrėža, *Žemaičių rašyba*, Vilnius–Šiauliai, 1998.

¹⁰ Globalizacija šiame darbe traktuojama plačiausia prasme: tai samprata, kad pasaulis tampa vis vieningesniu skirtingų elementų vienetu. Vienovė pripažįstant skirtingumą. Kitaip tariant, globalizacija suprantama kaip pasaulio mozaikizacijos procesas.

¹¹ *Regionalizacija* – tai sąvoka, apibrėžianti Europoje egzistuojantį ir Lietuvoje tuo patykdžiu numatomą suskirstymą į savivaldžius regionus; *regionalizmas* – uždaramą ir konservatyvumą, netgi etnonacionalizmą propaguojanti laikysena.

¹² *Postnacionalizmo* terminu apibrėžiamas procesas, susijęs su nacionalinių valstybių nunykimu, jos galių susilpnėjimu. Postnacionalizmas taip pat žymi ir nacionalinės valstybės „sienų“ išnykimą.

¹³ D. Scot, *Colonialism, International Social Science Journal*, vol. 154, 1997, p. 523.

Pateikėjų atranka buvo atsitiktinė, išskyrus 7 pakartotinai apklaustus asmenis.

Autorius naudojami ir žemaičių leidžiamais žemaitiškumą bei žemaičių kalbą propaguojančiais leidiniais¹⁴. Įdomus šaltinis – žemaičių kreipimasis į aukščiausiąsias Lietuvos valdžios institucijas (su išymiu žemaičių parašais), siekiant paveikti vadovus, kad būtų atsižvelgta į istorines bei etnografines aplinkybes vykdant numatomą administracinę reformą.

Savo surinktą medžiagą autorius lygina su užsienio literatūra globalizacijos tematika. Darbe operuojama pagrindinėmis dviem teorijų grupėmis. Tai globalių sistemų grupė, kurios pagrindiniai atstovai: Zygmunt Bauman¹⁵ ir Jonathan Friedman¹⁶, ir kultūrinės globalizacijos grupė, kurios pagrindiniai atstovai: Arjun Appadurai¹⁷, Hommi Bhabha¹⁸, Ulf Hannerz¹⁹. Esminiai skirtumai tarp šių grupių pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė

Globalios sistemos grupė	Kultūrinės globalizacijos grupė
Globalizacija nėra naujas reiškinys, o atsitinka periodiškai persislenkant hegemonijos centrams. Akcentuoja ekonomiką.	Globalizacija naujas reiškinys, pabrėžia įvairių sociokultūrinių elementų judėjimą ²⁰ . Akcentuoja tų pačių „produktų“ vartojimą visame pasaulyje.
Remiasi istorinėmis studijomis, antropologiniais tyrimais.	Remiasi „Magdonaldo“ ir „Koka kolas“ kompanijų įtakos skverbimosi tyrimu, kelionių patirtimi. Tyrimas atliekamas per internetą.
Akcentuoja globalizacijos sukeltos fragmentizacijos blogybes: etninius konfliktus, skurdą, nelegalių migrantų sukeltas problemas.	Džiaugiasi mozaikiniu pasaulio vaizdu. Ignoruoja globalizacijos blogybes ir teigia tik kultūrų vienodumą, lygybę ir mozaikizacijos pranašumą užtikrinant visų marginalijų teisėtumą ir pasaulio vieningumą.

¹⁴ *Žemaičių žemė*, leidžiama kas ketvirtį nuo 1993 m., išleista 30 numerių; *Samogitia*, leidžiama nuo 2000 m., išėjo 5 numeriai, nuo 2001 m. leidžiamas elektroninis variantas; *Žemaičių praeitis*, Žemaitijos istorijos tyrinėjimams skirta serija, leidžiama nuo 1992 m., išleisti 8 tomiai.

¹⁵ Z. Bauman, *Globalization and the Human Consequences*, Polity press, 1998; Z. Bauman, *Life in Fragments*, Blackwell, 1997.

¹⁶ J. Friedman, *Cultural Identity and Global Process*, Sage, 1996.

¹⁷ M. Appadurai, *Modernity at Large*, Mineapolis, 1996.

¹⁸ H. Bhabha, *Cultures in Between*, *Questions of Cultural Identity*, Sage, 2000, p. 51–63.

¹⁹ U. Hannerz, *Transnational Connections*, Routledge, 1996.

²⁰ Geriausiai šį požiūrį iliustruoja A. Appadurai išskirti 5 elementai (*scapes*): etninis, žiniasklaidos, techninis, ideologinis ir finansinis. Žr. A. Appadurai, *Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy*, *Global Culture*, London, 1996, p. 280.

Stoja už valstybę, kaip efektyviausią kontrolės būdą.	Neigia nacionalinę valstybę, laikydami ją visokio blogio ir imperializmo bei etninės ir pilietinės priespaudos įrankiu.
Labiau empiriškai pagrįsta, arčiau realybės esanti samprata.	Itin patraukli teoriniame lygmenyje. Teorinis globalizacijos modelis pateikia globalizuoto pasaulio kaip rojaus sampratą.

Efektyviausiai kultūrinės globalizacijos grupė kritikuojama dėl jų akcentuojamo vartotojiškumo: nesvarbu, kad vartojami tie patys produktai, – jiems yra suteikiamos kitos arba kitokios prasmės²¹.

ŽEMAITIŠKUMAS IR GLOBALIZUOTAS PASAULIS. Globalizacijos veikiami procesai Lietuvoje analizuojami tiriant *žemaitiškumo* fenomeną. Žemaitiškasis diskursas kuriamas atsižvelgiant į kultūrinės globalizacijos teorijas, tad žemaičiai, žemaičių judėjimas ir jų veikla, paremta „naujojo pasaulio“ vizija, mano manymu, tinka atvejo analizei – globalizacijos poveikiui, kad atsiskleistų identitetai, nes Lietuvoje žemaičiai ir *žemaitiškumas* daro poveikį tiek politiniam, tiek socialiniam bei kultūriniam gyvenimui. Jų kultūrinis judėjimas ir deklaruojamas siekis sukurti Žemaitiją kaip atskirą Lietuvos regioną²² yra geriausias pavyzdys, iliustruojantis globalių ir postmodernių idėjų pritaikymą.

Nepaisant beveik 800 metų integracijos su „aukštaičiais“ (terminas vartojamas žemaičių visiems Lietuvos gyventojams nežemaičiams įvardyti), žemaičiai atsigręžė į savo *žemaitiškumo* paieškas bei *žemaitiškumo* atkūrimą. Itin aktuali yra *žemaitiškojo* identiteto tęstinumo problema. Žemaičių veikėjai siekia pagrįsti žemaičių tęstinumą ir išskirtinumą, remdamiesi žemaičių kalba (tarpe), taip pat XV–XVIII a. istorinėmis kategorijomis – Žemaičių Kunigaikštystės statusu, LDK valdovų privilegijomis ir XIX a. pradžios žemaičių kultūrinio sąjūdžiu²³. Tęstinumas yra viena

²¹ Tai puikiai iliustruoja J. Friedman, pateikdamas teleserialo „Dalas“ pavyzdį: Olandijoje (Vakaruose) vertinamas jautrus ir moteris gerbiantis Bobis, tuo tarpu Nigerijoje vertinamas šiurkštus, bet kokiomis priemonėmis šeimos garbę ginantis ir pinigų užsidirbantis bei moteris „mylintis“ asmuo. Dar žr. S. D i c k e y, *Anthropology and its Contributions to Studies of Mass Media, International Social Science Journal*, vol. 153, 1997, p. 413–428.

²² A. Ž e b r a u s k a s, Regioninei reformai – europietiška modelį, *Savivaldybių žinios*, 2001, kovo 29, p. 6; taip pat, *Lietuvos rytas*, 2001, geg. 2, p. 4.

²³ A. B u t r i m a s, Žemaitijos istorijos ir kultūros ypatumai, *Šiaurės Atėnai*, 2001, kovo 24, p. 10–11; taip pat, *Žemaičių žemė*, 2001, Nr. 1, p. 2–4. Žemaičių kritikai gali suabejoti, ar tie XVI a. žemaičiai, kuriems buvo suteiktos privilegijos, yra dabartinių žemaičių protėviai, o gal dabartiniai tik bando uzurpuoti tą paveldą. Žemaičių tęstinumo problema yra aktuali lietuvių istoriografijoje: apie žemaičius kalbama tik iki XIX a. žemaitiškojo bajorų sąjūdžio, tačiau nė vienoje Lietuvos istorijos sintezėje nepateikiama konkrečių žemaičių

svarbiausių identiteto charakteristikų. Tačiau tarpukariu ir sovietmečiu lietuviai ir žemaičiai sutapatinti. Žemaičių tęstinumas pagrindžiamas *savos kalbos* ir *savos istorijos* samprata. Šiame darbe neabejojama žemaičių tęstinumu bei jų etniškumu²⁴.

Savo tęstinumą žemaičiai grindė ir grindžia teritoriniu principu: kol oficialiai egzistuoja teritorinis, administracinis vienetas, tol funkcionuoja ir etnosas, kurio etnonimu įvardytas šis administracinis subjektas; taip pagrindžiamas žemaičių egzistavimas iki 1926 m., kai buvo panaikinta Žemaičių vyskupija.

Dabar žemaičių tęstinumas imamas grįsti etninės savimonės principu: „jeigu žemaičiai save suvokia kaip etninį darinį, kuris išliko nuo VII ar VIII a., tai jie ir yra žemaičiai, teritorija ar kokia valstybė etnoso išlikimui nebūtina, va pažiūrėkit į žydus“²⁵. Galima sutikti, kad (bent jau akademiniuose sluoksniuose) įsigali ir neteritorinės identifikacijos modelis: „ta Žemaitėjė ir nebūtėna, svarbu ka žėna ka kažkor ir kompielis, kor ir tava šaknis, vo gal ka tas kompielis komet nuors bova“²⁶. Išsiskiria žemaičių požiūriai ir į numatomą Žemaitijos regioną: vieni teigia, kad jis yra etninio žemaičių identiteto išlikimo garantas, o kiti – kad tai tik simbolinis elementas, kuris nebūtinai turi būti įprasmintas atskiru dariniu. Plėtojant *žemaitiškumo* fenomeną kinta ir žemaičių santykis su *lietuviškumo*²⁷ kategorija. Lieka neaišku, kokie yra nauji sąveikos tarp *žemaitiškumo* ir *lietuviškumo* mechanizmai.

Žemaitiškumo fenomenas reiškiasi kaip *lietuviškumo* hegemonijos kritika. Besiplėtojantis žemaitiškas judėjimas gali būti suprantamas kaip at-

---

išnykimo ar asimiliacijos įrodymų bei datų. Šitokių išvadų nepateikia ir žemaitiška raštija bei Žemaitijai skirti nežemaičių autorių veikalai. Verta paminėti Ch.L.T.Pichel *Žemaitijos istoriją*, kuri laikytina pirmąja Žemaitijos istorijos sinteze. Pasinaudosime čia pateikta koncepcija, kad Žemaitija formaliai egzistavo tol, kol jos pavadinimas egzistavo Rusijos carų titulaturoje, t.y. iki 1918 m. A.Vyšniauskas šios knygos recenzijoje (žr. A. Vyšniauskas, Kalnėno recenzija Žemaitijos istorijai, *Lietuvos istorijos studijos*, 2000, Nr. 8, p. 104–109), remdamasis 1918 m. realijomis, retoriškai klausia, ar tik ne žemaičiai integravo ir atlietuvino Lietuvą, nes tais metais Žemaitija ir buvo Lietuvos teritorijos pagrindas. Žemaičių egzistavimą kiek toliau pratęsia A.Butrimas minėtame straipsnyje – iki 1926 m., kai buvo panaikinta Žemaičių vyskupija. Tyrinėjimų pašalyje lieka tarpukario Lietuvoje susiformavęs žemaičių judėjimas, kurio ideologija, labai artima šiuolaikinei, buvo paskelbta 1938 m.; neįvertinama ir karo metais vykusį žemaičių veiklą.

²⁴ V. Pakalniškis, Šiuolaikinis žemaičių identitetas, *Metai*, 2000, Nr. 4, p. 114.

²⁵ [Interviu] 3 pateikėjas, 4 kasetė. Visa surinkta medžiaga laikoma autoriaus archyve.

²⁶ [Interviu] 18 pateikėjas, 8 kasetė.

²⁷ *Lietuviškumas* suprantamas kaip nacionalumo kategorija, tapatybė, susijusi su pilietybės institucija. *Lietuviškumas* ir *lietuviai* nėra etninės kategorijos, šie terminai reiškia nacionalinę priklausomybę, pilietybės instituciją. Etniškai žemaičiai supranta tik „aukštaičio“ kategoriją, kuria žemaičiai įvardija visus Lietuvos gyventojus, nesančius žemaičiais. Šis apibūdinimas gali būti taikomas ir nelietuviams, kalbantiems bendrine lietuvių kalba.

svara oficialiai vykdomam „visų“ sulietuvinimui, dirbtiniam etniško *lietuviškumo* konstravimui.

Vidurio ir Rytų Europos regione – Lietuva priskiriama būtent tam arealui²⁸, – vykstant ūkio, visuomenės bei ryšių globalizacijai, vis labiau įsigalintis etniniu pagrindu susiformavęs nacionalistinis separatizmas skaldo Rytų Europą į vis mažesnius vienetus, valstybes, kuriose išryškėja turtinė poliarizacija, padidėja atotrūkis tarp vargšų ir turtingųjų²⁹.

Didėjanti turtinė poliarizacija skatina etnifikacijos procesus. Ryškiausiai etnizuojasi vakarų Lietuvos gyventojai – žemaičiai. Žemaičiai siekia įteisinti atskirą, etniniu ir istoriniu pagrindu sudarytą Žemaitijos regioną. Tai silpnina centralizacines valstybės tendencijas. Kol žemaičiai tik negarsiai reikalauja savo regiono įteisinimo, viskas gerai, bet jų noro gniaužimas ilgainiui gali baigtis radikaliais padariniais.

Vis dėlto žemaičių sąmoneje vyrauja samprata, kad nacionalinės valstybės kultūrai įvairovė nekenkia, o tik daro ją vertingesnę. Tai yra iššūkis globalizacijos apologetams, nes žemaičių judėjimas nekelia radikalių reikalavimų. Tai, galima sakyti, yra tipiškas globalaus identiteto pavyzdys: suderinantis ir etninį, ir nacionalinį identitetus, deklaruojantis kultūrinę toleranciją tiek kitų šalių, tiek visų Lietuvos etnografinių sričių atžvilgiu: „*Žemaitė nenuor nieka griautė, nieka ardītė. Mums tik rek ka galiu mem šnekiētė sava šneka, vīstītē sava koltūra i tep toliau. Del monės savo kultūra gal vīstītē tēik lēnkā, tēik rusā, tēik dzūkā su suvalkietes. Tik ka anēi tou tīng darītē*“ (Stāsis, 64).

Nors žemaičiai santūrūs, tačiau ir tarp jų pasitaiko radikaliai mėstančių veikėjų, kurie pateisina ir radikalius, netgi smurtinius veiksmus: „*Je jau nieks nepadies, ni teismos ni Stasbūrs, ta tumet jau kelsim žmuonės. I dabā jau daug tokiūn katrēi etom su šakiem. Aš nematau nieka bluoga, je biški i pašūkautē, ēšgosdinsi valdžē i dous kon nuori*“ (Algis, 44).

Vis dėlto žemaičių siekis turėti savo regioną gali būti traktuojamas kaip kultūrinės autonomijos reikalavimas, nes tokius reikalavimus įvairiomis formomis ir kelia panašaus pobūdžio judėjimų ideologai. Taigi žemaičius veikia globalizacijos įtaka. Bet jie neatsisako ir senųjų nacionalistinių kategorijų, tik savo nuostatas keičia priklausomai nuo konteksto, kuriame jie atsiduria: vienminčių būryje daugmaž visi nori didesnių teisių, o atsidūrę tarp nežemaičių pasidaro santūresni ir jų reikalavimai bū-

²⁸ Plačiausia prasme Lietuva yra priskiriama Vakarų civilizacijai, nes tai siejama su jos katalikiškumu. (Žr. S. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, 1998). Lietuvos vieta Vakarų civilizacijos areale pakankamai aiškiai yra apibrėžta: P. Wandycz, *Laisvės kaina*. 1997.

²⁹ B. Barsch, Mus taip guodžia pastovumas: Rytų ir Vidurio Europa tarp globalizacijos ir nacionalizmo, *Kultūros barai*, 2000, Nr. 5, p. 46.

na mažesni. Čia jie deklaruoja Žemaičių regiono būtinumą, čia nenori griauti Lietuvos valstybės. Susidaro įspūdis, kad žemaičiai patys nevisiškai supranta savo siekius.

POSTKOLONIJINĖ LAIKYSENA IR POSTNACIONALISTINĖ PASAULIO SĄRANGA. Postkolonialistai pranašauja nacionalinės valstybės nunykimą. Valstybių sienos, pasak jų, stabdo žmonių judėjimą, varžo, apriboja jų teisę keliauti. Dauguma jų yra kilę iš buvusių kolonijų, todėl jiems suprantamos imigrantų problemos.

Postnacionalistai teigia, kad *naujasis pasaulis* turėtų būti nenacionalistinis pasaulis, pagrįstas ne nacionaline, o įvairialype tapatybe. Turi vykti laisvas judėjimas, neprievartinis kultūros perėmimas. Tokia samprata kitaip apibrėžia pasaulyje vykstančius procesus.

Formuojantis supranacionalinei valstybių sistemai – Europos Sąjungai (ES) ir tos sistemos nariams vis labiau tarpusavyje jungiantis, dalis nacionalinės valstybės funkcijų yra perduodama supranacionalinėms struktūroms. Šių dienų nacionalinė valstybė jau didžiąją dalį savo funkcijų yra delegavusi tarpvalstybinėms institucijoms. Dabartinė valstybė jau nekontroliuoja tarptautinio kapitalo srautų savo teritorijoje, nebegali daryti poveikio rinkai. Valstybės vis dažniau atsisako savo gynybinės funkcijos ir perduoda ją NATO. Gynybinių funkcijų norima atsisakyti įkūrus Europos greitojo reagavimo pajėgas. Nacionalinė valstybė praranda ir savo politines funkcijas: vis daugiau sprendimų, susijusių su vietiniais reikalais, yra priimama Briuselyje ar Strasbūre. Supranacionalinių institutų viršenybę liudija ir ES įstatymų viršenybė nacionaliniams. Dar stipresnę poveikį nacionalinei valstybei daro bendra Europos valiuta – euras.

Prarasdama savo funkcijas, valstybė vis labiau silpnėja, paliekamos tik policinės funkcijos globalaus kapitalo saugumui užtikrinti.

Migrantams norint užsitikrinti pilietybę ir gauti piliečiams taikomas privilegijas yra paranku, kai nereikia savo tapatybės grįsti etninėmis ar nacionalinėmis kategorijomis. Tačiau kasdieniniame gyvenime nacionalumo tapatybė išlieka gana stipri. Paklaustas eilinis Europos pilietis, iš kur jis kilęs, atsakys pagal nacionalumo kategorijas. Čia išimtis tėra tų šalių piliečiai, kurie kilę iš valstybių, turinčių stiprius regionus. Antai vokiečiai dažniausiai nurodo žemę, iš kurios jie kilę, o tik po to valstybę. Tas pats pasakytina ir apie sicilus, kurie italais „tampa“ tik tada, jeigu pašnekovas nežino, kur yra Sicilija.

Oficialiai postnacionalistinių ir politiškai pagrįstų multikultūralistinių pozicijų Lietuva nedeklaruoja. Vis dėlto mums atrodo, kad Lietuva yra tipiškos postkolonijinės laikysenos šalis, savo orientacijomis artima

kitoms besivystančioms šalims. Išsiskiria Lietuvos noras integruotis į pasaulinę bendruomenę, siekis būti pripažintai ir dėl to gauti kokių nors privilegijų ar *specialų Lietuvos statusą*. Romantizuojama Lietuvos istorija, susakralinama valstybės ir „tautos“ idėja, užimama gynybinė pozicija kaimynų atžvilgiu. Kita vertus, pasitaiko ir atvirkštinis noras, nostalgija „geriems laikams, buvusiems prie rusų“. Kartais ir Žemaitijos kaimuose pasakoma: „*pri rusa bova geriau*“³⁰, „*je ne Landsbergis i daba būtumem pri roskė i dounas būtom, i darba*“³¹. Tačiau dažniau nostalgiją reiškia buvę komunistiniai funkcionieriai tiek Žemaitijoje, tiek visoje Lietuvoje. Tai lemia nepalanki ekonominė situacija. Plinta įvairios, itin radikali idėja ir valstybė gali būti pradėta traktuoti kaip sunaikintinas blogis, gali prasidėti agitacija nemokėti mokesčių, gali plisti net anarchistinės idėjos.

Taigi postkolonialistinės laikysenos bruožų pastebime ir Lietuvoje. Tai ir neapgalvotai, pateikėjų nuomone, vykdoma privatizacija, kai paimama tik tarptautinių struktūrų interesų, ir beatodairiškas euroinstitucijų nurodymų vykdymas, ir itin aktyvus narystės euroatlantinėse struktūrose siekis. Veikdami eurointegracijos linkme Lietuvos politikai nesąmoningai persiima supranacionalinių institucijų argumentais ir vietines problemas atideda vėlesniems laikams. Be to, Lietuvoje dar stiprus išlieka ir nacionalinis identitetas.

Žemaičiai irgi operuoja eurointegracijos kategorijomis, nacionalinės valstybės išnykimo samprata, tačiau šitas suvokimas nėra labai korektiškas. Žemaičiams atrodo, kad regioninė reforma vykdoma vien todėl, kad to reikalauja ES ir kad būtų suskaldyta Lietuvos valstybė. Žemaičių postnacionalizmas dažniausiai yra nukreiptas į Lietuvos valstybės kritiką: „*Stuojont i Euruopa tuoe valstybės tor nebūtė. Anou rek suskėrstītė i regiuonus, nes tep rek Euruopā. Vo i kam tuos valstybės rek. Monėi nerek, vėinas proublemas. Ni pinigū iš Euruopas negal žemaitė gautė, vėskon Vėlnius susigrubo*“ (Lina, 27).

Apibendrinami pasakysime, kad postnacionalistų ir postkolonialistų siekiamas nacionalinės valstybės nunykimas yra utopinis projektas. Nors ir praradusi savo pagrindines funkcijas bei susilpnėjusi, nacionalinė valstybė yra efektyviausias žmonių kontrolės būdas, užtikrinantis stabilumą. Asmens identitetui nacionalinė valstybė beveik nedaro įtakos, žmogui nebereikia savo tapatybės susieti su kokia nors valstybe ar konkrečia teritorija. Ponacionalinė pasaulio sąranga išlieka kaip sistema, užtikrinanti asmens pilietybės kategoriją, būtiną priklausomybei nustatyti, remiantis kultūriniais, o ne etnonacionaliniais ar kilmės principais.

³⁰ [Interviu] 12 pateikėjas, kasetė 1–12.

³¹ [Interviu] 28 pateikėjas, kasetė 1–20.

NAUJOSIOS EUROPOS REGIONINĖS ORIENTACIJOS IR NACIONALINĖ VALSTYBĖ. Stiprėjant regionų savivaldai, nyksta nacionalinės valstybės centralizacija ir homogeniškumas. Decentralizacija kuriant naujus regionus nors ir silpnina valstybės centrinę valdžią, tačiau nekelia klausimo panaikinti tas valstybes. Stengiamasi plėtoti kiekvieno regiono kultūrą, išsaugoti jo savitumą.

Stipresnė vietinė savivalda įgalina efektyviau administruoti regioną ir tinkamiau spręsti jo problemas. Regionas yra stiprus psichologinis motyvas priartinti valdžią prie gyventojų, nes ji yra tiesiogiai renkama, o ne atsiunčiama iš centro. Atsiranda „savos valdžios“, „savo krašto“ supratimas, itin teigiamai nuteikiantis atitinkamo regiono gyventojus.

Kadangi regionų klausimas tapo aktualus išpopuliarėjus globalizacijos ir multikultūralizmo sąvokoms, galima ir kiek kitaip interpretuoti idėjas dėl etnokultūrinių regionų susiformavimo. Postkolonialistų akcentuojamas postnacionalumo principas, taikomas regionams, įgalina teigti, kad „naujas pasaulis – regionų pasaulis, o Naujoji Europa turėtų būti regionų federacija“³². Tokie veikėjai atvirai deklaruoja nacionalinės valstybės pabaigą ir naują pasaulio tvarką ne nacionalinių valstybių pagrindu, o etnoregioniniu pagrindu.

Lietuvoje vyraujant itin stiprioms centralizacijos tendencijoms, pastebime tam tikrą regionalizacijos ir centralizacijos konfliktą. Žemaičių judėjimo tikslas skatinti regioninę plėtrą, o skeptikai įvairovėje išvelgia pavojų valstybės egzistavimui. Pavojus matomas taikant analogiją tarp SSRS griuvimo ir dabartinės Lietuvos: visiems buvo gerai, visi buvom vienodi, o prireikė kažkam išsiskirti ir štai, kas gali paneigti, kad taip neatsitiks dabar?

Tačiau ES orientuojasi į regionus tik tam, kad būtų galima saugoti ir puoselėti specifinę kiekvienos vietovės kultūrą. ES nekelia jokių politinių reikalavimų, kurie silpnintų nacionalinę valstybę, nes ji savaime silpnėja vykstant eurointegracijos procesams. ES ir nereikia kelti papildomų reikalavimų, nes regionalizacijos tradicija Europoje yra gana stipri. Šiek tiek baiminamasi dėl regiono grėsmės nacionalinės valstybės vientisumui Lietuvoje dėl to, kad tai yra naujas ir nepažintas dalykas, t.y. dėl informacijos stokos tiek iš regionalizacijos šalininkų, tiek iš vyriausybės. Lietuvoje yra susidaręs iškreiptas vaizdas, kurį puikiai iliustruoja šie pateikėjo žodžiai:

„Mūms rēk Žemaitējēs ka gālietumem gautē piningū ēš Euruopas sāva kraštou vīstīt, ekonomikā keltē. Vo tumet galiesēm i sāva kultūra pasirūpintē“ (Juzis, 58).

³² [Interviu] 4 pateikėjas, kasetė 2-12.

ES pinigų tiesiogiai regionams neskiria. Jie yra paskirstomi arba per nacionalinės valstybės struktūras, arba tiesiogiai finansuojant konkretų projektą, o ne abstraktų regioną. Norėdami tiesiogiai gauti pinigų žemaičiai turėtų turėti atitinkamas struktūras ir bent teritorinę autonomiją, ko oficialiai kol kas nereikalauja nė vienas aktyvus Žemaičių kultūros draugijos veikėjas. Kita vertus, nors jie šitokio tikslo nedeklaruoja, tačiau visi apklausti veikėjai pageidauja Žemaitijos regiono Lietuvos valstybėje; regionas jų suprantamas kaip administracinis teritorinis vienetas, panašus į apskritį ar rajoną, tik daug stambesnis.

Naujojoje Europoje panašumo ir nevienalytiškumo sąvokos neturėtų būti griežtai priešingos. Remiantis optimistinėmis globalizacijos šalininkų prognozėmis, Europos vieningumas, tolerancija turėtų būti užtikrinta pripažįstant skirtumus ir įvairovę. Skirtumai, skyrę žmones, turėtų tapti svarbiausiu jungiančiu elementu.

Įteikta 2002 m. rugpjūčio mėn.

THE SPIRIT OF SAMOGITIA WITHIN THE CONTEXT OF THE NEW EUROPE AND GLOBALIZATION

Summary

Considering the processes of euro integration both among Europeans and Samogitians we can see two opposite positions: orientation to regionalism, as the way to preserve local culture and identity, and a turn to cosmopolitanism and globalization, as the recognition of the equality of all cultures.

The impact of globalization on local identities and regional culture is analyzed through the specific phenomenon of the spirit of Samogitia (the identity of Lithuanian Lowlanders); it plays an important and specific role in Lithuanian cultural and political life. Samogitian discourse is based mostly on the theories of cultural globalization and on the regional policy of the European Union.

From the analysis of globalization discourse among Samogitians one can find that the most widespread understanding of globalization in Lithuania is based on postcolonial theories, which stress the mosaic model of the World and declare unity through differences. In this context, Lithuania might be considered as a typical postcolonial state with typical traits: the position of self-defense, a romantic view of one's history, and making the idea of the nation absolute.

Contemporary Europe is undergoing processes of unification that will lead to the formation of a united community of European states. More and more, Eu-

rope is considered to be a unitary state. With the emergence of theories of post colonialism and multiculturalism, a specific understanding of the New Europe was created. The New Europe is considered a post-national union of regions with a highly expressed regional self-definition and with the priority of the region and not the nation state. Multiculturalism is considered as a critique of the nation-state's economic and cultural hegemony.